

Steenmarters ten westen van de IJssel

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens

Tot de Tweede Wereldoorlog werden zo nu en dan steenmarters ten westen van de IJssel gemeld. Daarna leken ze zich tot achter de rivier terug getrokken te hebben. Sinds eind jaren tachtig lijken ze het verloren terrein weer te bezetten.

Tot de Tweede Wereldoorlog werden af en toe steenmarters, *Martes foina*, gemeld uit het gebied ten westen van de IJssel en ten noorden van de Grote Rivieren, met name uit de Gelderse Vallei en langs de Utrechtse Vecht. Uit de periode 1946-1988 zijn ons echter geen meldingen meer bekend ten westen van de IJssel, met uitzondering van een steenmarter die in 1954 nabij Voorstonden, tussen Zutphen en Eerbeek, was gedood. Aangenomen wordt dat de soort er na de Tweede Wereldoorlog feitelijk was uitgestorven. Dit was in zoverre makkelijk, dat daardoor kon worden aangenomen dat elke waarneming van een marter of sporen van een marter uit dat gebied zeer waarschijnlijk een boommarter betrof.

In september 1988 echter werd langs de A12, ten noorden van Oosterbeek, een doodgerekend volgroeid steenmartermannetje (1, zie fig 1) gevonden. Nu kon, gezien de snelle verbreiding van de steenmarter in het noorden van het land in de jaren tachtig van de afgelopen eeuw, wel verwacht worden dat de steenmarter op termijn ook weer ten westen van de IJssel zou verschijnen, maar dan toch niet gelijk al zo ver op de Veluwe. Een verkeerde plaatsaanduiding of een dier van elders dat daar uit een auto was gekieperd?

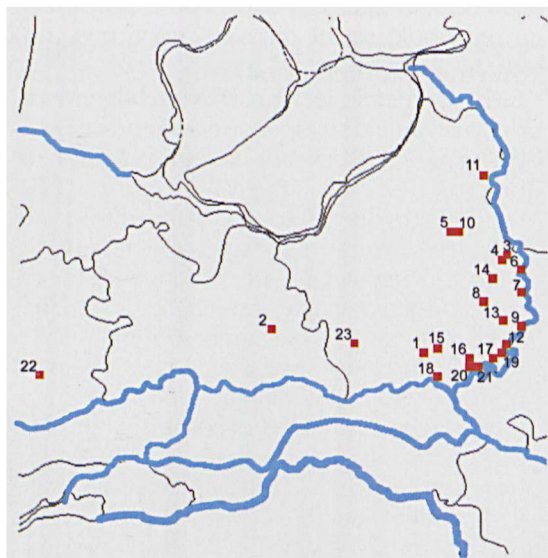
Nog vreemder was dat in dezelfde maand langs dezelfde A12 een steenmartermannetje (2) werd gevonden, maar nu in de provincie Utrecht bij de afslag Maarn-Doorn. Hier hadden we helemaal het gevoel dat we in de maling werden genomen. Er leek nog steeds geen reden te zijn om serieus rekening te houden met de aanwezigheid van steenmarters ten westen van de IJssel.

Bruggenhoofd ten westen van de IJssel tussen Deventer en Zutphen

Twee jaar bleef het stil langs het 'westelijke front'. In mei 1990 werd echter tussen

Deventer en Apeldoorn, bij de parkeerplaats De Paal langs de A1, ter hoogte van het recreatiegebied Bussloo een verongelukt steenmartermannetje (3) gevonden. Waarschijnlijk was het dier nog niet geslachtsrijp. Deze vondst werd in januari 1991 gevolgd door een vondst van weer een eerstejaars steenmartermannetje (4) langs de A1, ongeveer één km westelijker. In 1992 werd opnieuw een aangereden steenmartertje (5) gemeld, nu bij het dorp Wiesel ten noorden van Apeldoorn. Dit keer was het een volwassen exemplaar.

Na deze vondsten bleef het weer een paar jaar stil wat betreft steenmartermeldingen. Vanaf 1994 kwamen er echter herhaaldelijk berichten van zichtwaarnemingen van steenmarters uit het gebied tussen Brummen en Eerbeek. Het eerste dier dat door ons kon worden



Figuur 1: Kilometerblokken waarin in de periode 1984-2003 steenmarters ten westen van de IJssel zijn gevonden of gezien. De cijfers corresponderen met de nummers van de besproken waarnemingen.

onderzocht werd echter pas in januari 1998 gevonden aan de noordkant van het dorp Voorst (6). Het was een volwassen mannetje waarvan de kiezen al redelijk waren afgesleten. Opmerkelijkerwijs werd drie maanden later op dezelfde plaats een volwassen boommartermannetje doodgereden. In juni van 1998 werd vijf kilometer zuidelijker bij Voorstonden een vrij oude steenmarterman aangevonden (7).

In maart 2000 werd een doodgereden volwassen steenmarterwijfje bij Loenen gevonden (8). Dit dier had twee embryo's, die echter beide in resorptie waren. In september 2002 werd tussen Brummen en Dieren een steenmartermannetje doodgereden (9).

Meer naar het noorden toe werd in juni 2003 bij het dorp Wenum, net ten noorden van Apeldoorn en grenzend aan Wiesel, een al vrij oud steenmartermannetje gevonden (10). Er zijn echter aanwijzingen die doen vermoeden dat dit dier uit gevangenschap kwam. Dat laatste is niet het geval bij een mogelijk tweedejaars steenmartermannetje dat op 4 februari 2004 werd gevonden op de A50 tussen Epe en Heerde (11).

Van de zuidkant van dit omvangrijke bruggenhoofd ontvingen we uit de winter 2003/2004 en het voorjaar van 2004 zichtwaarnemingen van steenmarters nabij het landgoed Hof te Dieren, aan de zuidkant van Dieren (12). Deze waarnemingen konden door ons niet worden geverifieerd, evenmin als de vondst van een doodgereden steenmarter aan de westzijde van het Apeldoorns Kanaal ter hoogte van Laag Soeren (13).

Tenslotte werd er in juni 2004 een jong steenmartermannetje doodgereden in het dorp Klarenbeek, tussen Zutphen en Apeldoorn (14).

Bruggenhoofd Arnhem

In mei 1990 werd bij Schaarsbergen, ten noorden van Arnhem weer een doodgereden volgroeid steenmartermannetje (15) gevonden. Na de vondst in hetzelfde atlasblok in 1988 wierp dit de vraag op of er bij Arnhem al sprake was van de vestiging van steenmarters. Na 1990 werd het echter ook hier enkele jaren stil rond de steenmarter. Omdat het tot dan alleen om mannetjes was gegaan, kon worden aangenomen dat het nog om incidentele gevallen van zwervende dieren ging. Wel waren er een paar zichtwaarnemingen bij Beekhuizen bij Velp (16), zelfs van jongen, maar die waren niet te controleren. In januari 1994 echter werd onder De Steeg, ca. 5 km westelijk van de waarnemingsplaats bij Beekhuizen, een doodgereden volwassen steenmartervrouwje gevonden dat drachtig was van één vrucht (17). De bevruchting van dit wijfje hoeft overigens niet nabij de vindplaats te hebben plaatsgevonden. De paartijd van steenmarters valt tussen eind juni en half augustus. De innesteling van de bevruchte eicellen in de baarmoederwand wordt een aantal maanden uitgesteld en vindt in het algemeen pas rond januari plaats. In die tussentijd kan een steenmarter zich een eind hebben verplaatst, dan wel zijn verplaatst.

In het voorjaar van 1999 werden we weer geconfronteerd met een steenmarter die aan de westkant van Arnhem domicilie had gekozen onder een dak van een woonhuis (18). Er werd 's nachts prooi naar binnen gedragen, maar hoewel de nestingang enige tijd met een videocamera en infrarood licht in de gaten werd gehouden, hebben we niet kunnen vaststellen dat er hier werkelijk sprake was van een voortplantingsgeval. Er werden geen



De steenmarter komt ook ten westen van de IJssel om de hoek kijken. Foto: Rollin Verlinde

jongen gezien en een geval van schijnzwangerschap is niet uit te sluiten. Het dier is uiteindelijk met harde radiomuziek verjaagd. Niettemin was dit de eerste keer dat vastgesteld kon worden dat een steenmarter zich echt ten westen van de IJssel had gevestigd. Het idee dat de steenmarter rond Arnhem vaste voet aan de grond had gekregen, werd het volgende jaar (2000) versterkt door twee vondsten van doodgereden volgroeide, maar nog niet reproductieve steenmartervrouwtjes, één in maart op de weg tussen De Steeg en Ellicom (19) en één in december op de A12 bij Velp (20). In november 2002 werd aan de oostkant van Velp, nabij het kasteel Biljoen, een steenmartervrouwtje doodgereden (21), dat echter, ondanks haar volwassen leeftijd, nog niet drachtig was geweest. Het zou er op kunnen wijzen dat de dieren rond Arnhem nog steeds moeite hebben om een partner te vinden.

Hoe zijn de steenmarters de IJssel overgestoken?

Na een dieptepunt in de jaren zestig van de vorige eeuw, was de steenmarter in de jaren tachtig van de afgelopen eeuw in de Achterhoek en Salland geen zeldzaamheid meer. Toch duurde het tot de jaren negentig voordat er meer dan incidenteel melding werd gemaakt van steenmarters ten westen van de IJssel (figuur 2). Zeker gezien de snelheid waarmee de steenmarter zich vanaf het begin van de jaren tachtig in het noorden van het land had uitgebreid, kwam de oversteek over de IJssel niet echt onverwacht. Hoe die oversteek in zijn werk is gegaan en wellicht nog steeds gaat, is onbekend. Het is niet waarschijnlijk dat er dieren de IJssel zijn overgezwommen. Bij ons onderzoek aan gezenderde steenmarters in de Ooijpolders bij Nijmegen bleek dat steenmarters liever een heel stuk omlopen, dan dat ze een sloot of tocht overzwemmen. Hierin verschillen ze sterk van de bunzing en waarschijnlijk ook van de boommarter. De winters van de jaren tachtig en negentig waren ook niet zo streng dat steenmarters de oversteek over de IJssel over het ijs hebben kunnen maken. Het meest waarschijnlijk is dat de oversteek via de bruggen over de IJssel heeft plaatsgevonden. Nu zijn deze bruggen niet martervriendelijk ingericht en bij ons onderzoek in Nijmegen bleek dat dieren die aan de zuidkant van de Waalbrug leefden de oprit van de brug wel overstaken, maar zich niet op de brug zelf begaven. Er is tot nu toe ook nog geen steenmarter aan de noordkant van die brug gemeld.

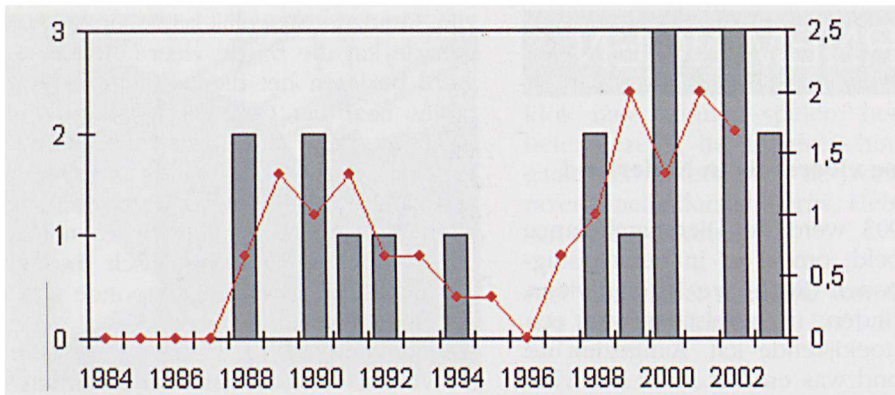
Bij marters zijn het vooral jonge dieren die gaan zwerven. Bij de dieren die aan de westkant van de IJssel werden gevonden zaten echter ook oudere exemplaren. Dat kan op twee dingen wijzen. Ten eerste is er de mogelijkheid dat er al veel langer steenmarters aan de westkant van de IJssel leven dan uit de vondsten naar voren komt. Er moet echter ook rekening mee worden gehouden dat de oversteek niet op eigen kracht is gemaakt, maar dat steenmarters aan de oostkant van de IJssel zijn gevangen en aan de westkant weer zijn losgelaten. Ten oosten van de IJssel is het aantal steenmarters in de loop van de jaren negentig zo sterk toegenomen, dat er in toenemende mate melding wordt gemaakt van overlast. Hoewel de steenmarter formeel een beschermde diersoort is en niet mag worden bejaagd of zelfs maar mag worden verstoord, moet worden aangenomen dat af en toe mensen met steenmarteroverlast toch proberen het dier te vangen, om het daarna op een veilige afstand weer los te laten. Wat is dan veiliger dan aan de andere kant van de IJssel?

Uit verplaatste dieren kan natuurlijk wel een populatie groeien, zeker als er bij herhaling nieuwe individuen worden toegevoegd. Dat er de laatste jaren zowel rond Arnhem als ten westen van Zutphen zowel jonge als ook oudere en reproductieve steenmarters zijn gevonden maakt de kans groot dat daar nu inderdaad sprake is van zelfstandige populaties, al moet het echte bewijs van voortplanting nog binnenkomen.

Inmiddels zijn de 'bruggenhoofden' Deventer-Zutphen en Arnhem elkaar genaderd. Het kan natuurlijk ook zijn dat zich bij de brug over de IJssel tussen Doesburg en Dieren een apart bruggenhoofd heeft gevormd. Hoe het ook zij, steenmarters zijn nu vanaf Arnhem tot Heerde aan de westkant van de IJssel gemeld en het wachten is nu op waar en hoe snel de volgende hindernis, het bosrijke gebied van de Veluwe, wordt genomen. Gezien de versnippering van het bosgebied, met name in het zuidelijke deel van de Veluwe, hoeft de doorsteek van de Veluwe niet zo heel lang te duren. Wellicht zitten er over tien jaar weer steenmarters in de Gelderse Vallei.

Vooruitgeschoven posten?

Af en toe duiken er nu al steenmarters op op plaatsen waar we dat nog niet zouden verwachten. Het al genoemde dier dat in 1988 werd gevonden aan de westkant van Maarn (2) is daar een voorbeeld van. Een ander



Figuur 2: De aantallen steenmarters die in de jaren 1984-2003 ten westen van de IJssel zijn gevonden en konden worden onderzocht (kolommen) en het lopend gemiddelde per drie jaar (verbonden stippen).

voorbeeld is de steenmarter die in maart 2002 werd gevonden bij Nieuwerkerk aan de IJssel, tussen Gouda en Rotterdam (22). Hoe het dier daar terecht is gekomen, is onduidelijk. Een minder extreem, maar misschien wel zo relevant voorbeeld is de vangst van een steenmarter in september 2003 aan de westkant van Ede (23). Naar ons is gemeld had het dier zich vergrepen aan veertien postduiven. Omdat gedacht werd dat dit het werk was van een ontsnapte nerts, werd de volgende nacht een vangkooi neergezet. Ook in dit geval mocht de steenmarter best blijven leven, maar dan wel op een veilige afstand. Hij werd weer losgelaten tussen Veenendaal en Overberg, dus in de provincie Utrecht.

Natuurlijk worden niet alle steenmarters opgemerkt en het kan soms lang duren voordat duidelijk is dat er ergens een steenmarter aanwezig is. Ook worden niet alle waargenomen steenmarters gemeld en geregistreerd. We moeten er daarom op bedacht zijn dat zich al op meerdere plaatsen ten westen van de IJssel steenmarters gevestigd kunnen hebben.

Relevantie voor het Gelderse Vallei-onderzoek

Konden tot ongeveer 2000 waarnemingen van marters en sporen van marters ten westen van de IJssel redelijk veilig worden gerubriceerd onder boommarter, thans is dat minder veilig. Dat geldt ook voor het gebied van de Gelderse Vallei, waar de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) nu voor de VZZ in opdracht van de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei de aanwezigheid van boommarters inventariseert. Sommige van de hier gevonden marterkeutels en krabsporen kunnen wellicht al afkomstig zijn van steenmarters. Door al zulke martersporen toch aan boommarters toe te

schrijven, kan het aantal aanwezige boommarters worden overschat. Tot nog toe echter zijn alle in de Gelderse Vallei doodgereden marters die konden worden onderzocht echte boommarters gebleken, zodat de kans op overschatting van het aantal boommarters wat dat betreft nu nog beperkt is. Het is echter de bedoeling dat door maatregelen in het kader van het Reconstructieplan Gelderse Vallei de boommarterstand in de Gelderse Vallei in de komende tien jaar verdrievoudigt. Men moet er rekening mee houden dat over tien jaar ook de steenmarter tot de vaste bewoners van de Gelderse Vallei behoort. Bij de *follow-up* van dit onderzoek, als men gaat bekijken of door de getroffen maatregelen de boommarterstand gunstig is beïnvloed, zal men alle meldingen van sporen en uitwerpselen, alsmede zichtwaarnemingen zonder uitvoerige beschrijving, niet zondermeer aan boommarters mogen toerekenen. Dit geldt te meer, omdat we uit de waarnemingen van Hans Kleef weten dat steenmarters zich ook in het bos kunnen ophouden en daar zelfs onderdak kunnen zoeken in door spechten gemaakte boomholten. Wat dat betreft kunnen we blij zijn dat bij de huidige inventarisaties op de Veluwe en in de Gelderse Vallei nog kan worden geprofiteerd van het waarschijnlijk nog maar incidenteel voorkomen van de steenmarter.

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens
 Alterra, Centrum voor ecosystemen
 Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Dit artikel is een geactualiseerde versie van een eerder verschenen bijdrage in Marter-passen X, de jaarbrief over 2003 van de VZZ-Werkgroep Boommarter Nederland.